

نگاهی به رمزارزها از پنجرهٔ فقه اسلامی

یادداشت تحلیلی

وهاب
قلیچ

عضو هیئت علمی پژوهشکدهٔ پولی و بانکی

۱- مقدمه: پول از بزرگ‌ترین اختراعات دست بشر است که می‌توان آن را به نوعی مهم‌ترین عنصر اقتصاد دانست. امروزه، بدون پول (در انواع و تعاریف مختلف)، فعالیت‌های اقتصادی از حرکت بازخواهند ایستاد و معیشت انسان‌ها با دشواری مواجه خواهد شد. با گذر زمان، پول نیز بسان سایر اختراعات بشری در قالب و شکل اولیه باقی نمانده است و به تدریج شاهد تغییراتی در خود بوده است. با ظهور و توسعهٔ فناوری اطلاعات و نوآوری‌های

عصر دیجیتال، متن زندگی جوامع بشری در ابعاد مختلف خصوصاً از بعد اقتصادی تحت تأثیر قابل توجهی قرار گرفته است. شاید بتوان ایدهٔ «پول الکترونیکی» را ابتدایی‌ترین نتیجهٔ ملموس توسعهٔ فناوری اطلاعات در حوزهٔ اقتصاد دانست. اما، دیری نپایید که پدیدهٔ نوظهور دیگری به نام «رمزارزها» تحولی نوین و شگرف در عرصهٔ مبادلات مالی و اقتصادی ایجاد کرد.

خصلت و ویژگی فناوری در به رسمیت نشناختن مرزهای جغرافیایی باعث شد ایران نیز همانند بسیاری از کشورهای دیگر در مدت زمان نه‌چندان زیادی، اقتصاد خود را با این پدیدهٔ نوظهور مواجه ببیند. اگرچه چند سالی است که بحث رمزارزها در اقتصاد ایران نقل محافل تخصصی بوده است، بدون تردید دو سال اخیر نقطهٔ عطفی در پرداخت و توجه جامعه به این مبحث خصوصاً موضوع استخراج رمزارزهایی همچون بیت‌کوین بوده است. این توجه به حدی بوده است که بانک مرکزی پس از اطلاعیه‌ای رسمی خود در سوم اردیبهشت ۱۳۹۷ مبنی بر ممنوعیت به‌کارگیری ابزار بیت‌کوین در مراکز پولی و مالی کشور، در بهمن ۱۳۹۷ سند «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزهٔ رمزارزها در کشور» را منتشر می‌سازد. همچنین در تیر ۱۳۹۸، بانک مرکزی با انتشار اطلاعیه‌ای چهاربندی مواردی را یادآور می‌شود که از جملهٔ آن می‌توان به انحصار بانک مرکزی در انتشار رمزارز با پشتوانهٔ ریال، طلا،

فلزات گرانبها و انواع ارز اشاره کرد. همچنین، در این اطلاعیه ذکر شده است که «موضوع استخراج رمزارزهای جهان روا و شرایط آن در کمیسیون اقتصادی دولت در حال بررسی است و پس از اتخاذ تصمیمات لازم، ضوابط آن مطابق با مقررات و مصوبهٔ فوق ابلاغ می‌شود». با توجه به الزام حاکمیت و سیطرهٔ ضوابط شرعی و اسلامی بر نظام قانون‌گذاری کشور، خیلی زود توجه به مباحث فقهی و حقوقی رمزارزها در صدر فهرست اولویت‌های پژوهشی مرتبط با رمزارزها قرار گرفته است. کارشناسان و محققان اقتصاد اسلامی مواضع بعضاً متفاوتی نسبت به مشروعیت این پدیدهٔ جدید دارند و نقدهایی را از حیث فقهی مطرح کرده‌اند. در ادامه با تمرکز بر بیت‌کوین، به‌عنوان معروف‌ترین رمزارز شناخته‌شده در اقتصاد ایران، به بررسی مهم‌ترین این موارد پرداخته می‌شود.

الف- مالیت
از شرایط صحت معاملات مالیت

شرعی داشتن کالای مورد معامله است. منظور از مالیت داشتن یعنی در بازار ارزش دادوستد داشته و قابل مبادله و تقویم به پول باشد. اما، اگر چیزی باشد که در بازار ارزش مبادله‌ای نداشته باشد و کسی عموماً در ازای آن مالی پرداخت نمی‌کند، آن چیز مالیت ندارد و نمی‌توان با آن معامله انجام داد.

یکی از مهم‌ترین مباحث اختلافی بین کارشناسان اقتصاد اسلامی، به موضوع مالیت شرعی رمزارزهایی همچون بیت‌کوین برمی‌گردد و پرسشی که طرح می‌شود این است که آیا از لحاظ شرعی بیت‌کوین مالیت دارد؟ با تعمقی در اظهارنظرها، می‌توان ریشهٔ این اختلاف‌نظرها را در تعاریف متفاوت مال نزد فقها دانست. به عبارتی، فقدان کشف پاسخ واحد، متقن، و شفاف به پرسش «مال چیست»، باعث شده است با ورود پدیده‌های نوظهوری همچون رمزارزها، بر شعاع دایرهٔ اختلاف نظرها افزوده شود. یکی از علل اختلاف نظرها در

تعریف مال به اعتباری بودن حیثیت مال برمی‌گردد، زیرا مال از امور اعتباری است و به خودی‌خود حیثیت واقعی ندارد و صرفاً به اعتبار عقلا وابسته است. از این جهت، این اعتبار ممکن است در زمان‌ها و مکان‌های مختلف به گونه‌ای متفاوت ظهور کند.

عده‌ای از منتقدان در خصوص مالیت بیت‌کوین نظر بر این دارند که چون متخصصان در مورد این رمزارز تفاوت دیدگاه دارند و یک ضامن اعتباری مشخص برای آن یافت نمی‌شود، پس فعلاً باید بنا را بر این بگذاریم که ماهیت این پول‌ها توهمی است (معصومی‌نیا، ۱۳۹۸). به عبارتی، هرگاه می‌خواهیم یک دارایی را معامله کنیم، آن دارایی یا باید ارزش ذاتی داشته باشد که بتواند به خاطر ارزش ذاتی‌اش مالیت پیدا کند و قابل معامله باشد، یا ارزش اعتباری داشته باشد که بر اساس جایگاه آن اعتباردهنده بتوانیم بگوییم این دارایی به چه میزان اعتبار دارد و بر اساس آن معامله کنیم. این در حالی است که رمزارزهایی همچون بیت‌کوین بر اساس اطلاعاتی که وجود دارد از جهت مالیت محل تردیدند، زیرا هیچ شناختی از اعتباردهنده آن در دسترس نیست و معلوم نیست اعتباردهنده آن چه کسی است و چه مسئولیت و تعهداتی را در قبال آن بر عهده گرفته است (موسویان، ۱۳۹۷).

نکته دیگر آن است که بیان می‌شود اعتبار همه عقلا در مالیت یک چیز لازم است. پول از چیزهایی است که اعتبار جمیع عقلا را لازم دارد. مثل اینکه طلا می‌تواند طرف معامله قرار بگیرد، چون جمیع عقلا آن را اعتبار می‌کنند؛ اما با قطع نظر از اعتبار دولت‌ها، صرف اینکه بخشی از عقلا در دنیا با بیت‌کوین معامله می‌کنند و به آن پول می‌گویند، کافی نخواهد بود (فاضل، ۱۳۹۷).

اما در سمت موافقان مالیت‌داشتن رمزارزهایی مانند بیت‌کوین گفته می‌شود که بیت‌کوین دارای مالیت است، زیرا اولاً افراد حاضرند در مقابل آن مال (پول) پرداخت کنند؛ دوم آنکه فرد با خریداری آن غیر از احتمال افزایش ارزش، می‌تواند

در مبادلات خود از آن استفاده کند. پس بیت‌کوین دارای منفعت عقلایی است و عرف برای این منفعت مالیتی را در نظر می‌گیرد؛ سوم آنکه تعداد بیت‌کوین محدود است و روند تولید آن به گونه‌ای نیست که از حالت کمیابی خارج شود؛ چهارم اینکه قابلیت خرید کالا با بیت‌کوین و امکان تبدیل آن به پول‌های رایج تأمین‌کننده غرض عقلایی برای بیت‌کوین است و طبق این تعریف نیز بیت‌کوین مالیت دارد (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷).

به بیان دیگر، مالیت یک امر عرفی انتزاعی است و از اینکه عقلا برای شیئی مالیت قائل می‌شوند، می‌توان برداشت و انتزاع مالیت آن چیز را داشت. همچنین، در بحث مالیت گفته شده است که بنا بر نظر محققان و فقها، مال باید حداقل چهار ویژگی داشته باشد: نخست آنکه مال چیزی است که منفعت داشته باشد که

یکی از مهم‌ترین مباحث اختلافی بین کارشناسان اقتصاد اسلامی، به موضوع مالیت شرعی رمزارزهایی همچون بیت‌کوین برمی‌گردد و پرسشی که طرح می‌شود این است که آیا از لحاظ شرعی بیت‌کوین مالیت دارد؟ با تعمقی در اظهارنظرها، می‌توان ریشه این اختلاف‌نظرها را در تعاریف متفاوت مال نزد فقها دانست.

برخی به جای این ویژگی، از عبارت «مردم به آن رغبت داشته باشند» استفاده کرده‌اند که به نظر می‌آید تعبیر دوم دقیق‌تر است و شمول بیشتری دارد؛ دوم اینکه مال چیزی است که قابلیت دستیابی و اختصاص داشته باشد، پس سنگی که در اعماق غیرقابل دسترس زمین یا کرات دور وجود دارد هرچند ارزشمند باشد، مال نیست؛ سوم اینکه مال باید کمیابی نسبی داشته باشد والا هرچند که چیزی منفعت داشته باشد، مال به حساب نمی‌آید. این ویژگی را می‌توان از تعبیر چیزی که در مقابل آن بها می‌پردازند، شناسایی کرد؛ و در نهایت چهارم آنکه همه منفعت یا منافع عمده آن

مورد نهی قرار نگرفته باشد؛ مثل مشروبات الکلی یا آلات قمار و مانند آن که منافع آن‌ها مورد نهی واقع شده است. پس این قبیل اشیا شرعاً مال محسوب نمی‌شود.

براین اساس، به نظر می‌رسد بیت‌کوین مال و دارایی است، زیرا همه ویژگی‌های مال در آن وجود دارد؛ بیت‌کوین مورد رغبت و تقاضاست، قابلیت به دست آوردن (اقتناء) در آن هست، کمیابی نسبی دارد، و نهی ویژه‌ای هم درباره آن در شرع وارد نشده است. پس با توجه به واقعیت موجود درباره بیت‌کوین و اینکه مورد رغبت عقلاست و تا اندازه‌ای به عنوان یکی از وسایل دادوستد تلقی می‌شود، می‌توان اذعان داشت که بی‌گمان بیت‌کوین «مال» و «کالا» است (ترابی، ۱۳۹۷).

ب- غرر

غرر در لغت به معنی خطر، نیرنگ، و غفلت و جهل است. بنا به تنوع تعاریف غرر، قائلین به غرری بودن بیت‌کوین نظرهای گوناگونی را ابراز داشته‌اند. بخشی از منتقدان با تعریف ابهام و جهل برای غرر، معامله بیت‌کوین را یک معامله غرری می‌نامند، زیرا خریدار بیت‌کوین مثلاً ۱ میلیون تومان را پرداخت می‌کند و در عوض کالایی را دریافت می‌کند که هویت آن چندان معلوم نیست و این نشان از غرری بودن معامله دارد (نظری، ۱۳۹۷). در این معنا، چون اصل وجود، مالیت، میزان اعتبار، و اینکه آیا برای این مال یک اعتباردهنده متعهد و مسئول وجود دارد یا خیر، ابهام دارد، از جهت فقهی معامله با آن، معامله غرری محسوب می‌شود (موسویان، ۱۳۹۷).

یکی دیگر از معانی غرر خدعه و نیرنگ است. عده‌ای از منتقدان با این تعریف، غرری بودن معاملات بیت‌کوین را اثبات شده می‌دانند، زیرا از نظر این دسته از منتقدان احتمال قوی وجود دارد کسانی که بیت‌کوین را اختراع کرده‌اند، قصد خدعه داشته باشند! اگرچه الان محرز نشده است که خدعه‌ای در کار نیست، در آینده به راحتی ممکن است این پول دیجیتال بی‌اعتبار شود (معصومی‌نیا، ۱۳۹۸). همچنین، چنانچه مفهوم غرر را در

ریسک بسیار بالا تعریف کنیم، باید گفت از آنجاکه بنا بر نظر عده‌ای از کارشناسان مطرح جهان ارزش بیت‌کوین حسابی است و لذا احتمال افت شدید آن در آینده حتی به یک‌هزارم قیمت فعلی آن پیش‌بینی شده است، معامله بیت‌کوین همراه با ریسک بسیار بالا خواهد بود و اقدام به خرید آن به جهت خطری (غرری) بودن، محل اشکال خواهد بود. البته، روشن است که این اشکال در صورت تثبیت نسبی قیمت بیت‌کوین مرتفع می‌شود (ترابی، ۱۳۹۷). به معنای دیگر، اگر بتوان با استفاده از ابزارها و روش‌های مدیریت ریسک ثبات نسبی را برای این نوع ارزها ایجاد کرد، می‌توان رخداد غرر در این رمزارزها را از جنبه تحمیل ریسک بالا منتفی دانست. البته، شایان ذکر است الکترونیکی بودن رمزارزها چالش‌هایی از نوع امنیتی و حفاظتی مانند هک شدن، گم شدن، و سرقت حساب کاربر را به همراه دارد. افزون‌براین، اگر دارنده بیت‌کوین اطلاعات حساب و رمز عبور خود را فراموش کند، سرمایه او برای همیشه از بین خواهد رفت

که این نکته مهم نیز در ارزیابی و کنترل ریسک‌های رمزارزها حائز اهمیت است. در سوی مقابل، به عقیده موافقان بیت‌کوین، غرری که موجب بطلان معامله است به آن خطری اطلاق می‌شود که عرف از آن اجتناب کند؛ ولی چنانچه مقدار خطر به حدی نباشد که عرف ترتیب اثر دهد، چنین خطری غرر محسوب نمی‌شود. در معامله بیت‌کوین نیز تسلیم صورت می‌گیرد، عوضین موجود و وصف آن‌ها کاملاً معلوم است، پس غرری در آن راه اثبات نمی‌شود (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷). به عبارت دیگر، از نوع رفتار عقلاً نسبت به معامله چنین ارزی مشخص می‌شود که این نوع معامله سفهی و یا غرری نیست.

ج- نبود پشتوانه

یکی دیگر از چالش‌های مطرح برای رمزارزهایی مانند بیت‌کوین شبهه در داشتن پشتوانه است. منتقدان مدعی‌اند که همه پول‌ها در جهان مربوط به یک بانک مرکزی مشخص‌اند؛ مثلاً دلار مربوط به بانک مرکزی امریکا و یورو مربوط به بانک مرکزی اروپاست. این در حالی

است که هیچ دولت یا بانک مرکزی‌ای از بیت‌کوین پشتیبانی نمی‌کند و به اصطلاح این رمزارز پشتوانه رسمی ندارد و اگر از بین برود، کسی نمی‌تواند پاسخ‌گو باشد (نظری، ۱۳۹۷). اما، اینکه در پاسخ گفته شود در پول فیزیکی است که ما نیاز به پشتوانه داریم و در ارز دیجیتال نیازی به پشتوانه نیست، این عبارت بطلانش روشن است، زیرا پول هرگونه‌ای که باشد، یک‌طرف معامله واقع می‌شود و حتماً باید پشتوانه داشته باشد. این درحالی است که بیت‌کوین پشتوانه و اعتباری ندارد.

همچنین، اندر عوارض بی‌پشتوانه بودن بیت‌کوین گفته شده ممکن است این رمزارزها با این هدف طراحی شده باشد تا حجم زیادی از دارایی‌های خیلی از کشورها نظیر ما به آن تبدیل شود و انتقال ارز صورت بگیرد و بعد یک‌مرتبه اعلام شود که این رمزارزها دیگر ارزش ندارد! در این شرایط قسمت زیادی از ثروت ملی ما از بین رفته و وابستگی ما به دیگران زیادتر می‌شود (معصومی‌نیا، ۱۳۹۸).

اما در سوی مقابل و در گروه موافقان،

عده‌ای معتقدند که الان بیش از نیم‌قرن است که دیگر پشتوانه فیزیکی برای پول وجود ندارد و میزان مقبولیت آن‌ها دارای اهمیت است. به بیانی دیگر، امروزه موضوع پشتوانه ملموس پول دیگر چندان معنا و مفهومی ندارد، بلکه پشتوانه پول، میزان پذیرش، مقبولیت، و رواج آن نزد مردم است. در این بین آنچه مهم است آن است که تولیدکننده پول بتواند مقبولیت و سازوکار لازم برای پذیرش عمومی آن را پیدا کند. این کار بسیار سخت و پیچیده‌ای است و کسانی که در تولید بیت‌کوین پیشگام بوده‌اند توانسته‌اند این مقبولیت را تا حدی ایجاد کنند. از این رو، می‌توان گفت همین موضوع که پذیرش و رواج ارزهای مجازی در حال بیشتر شدن است، پشتوانه‌ای برای این نوع ارزهاست (محقق‌نیا، ۱۳۹۸).

د- ملاحظات از باب فقه حکومتی

فقه حکومتی که یکی از مباحث اصلی در حوزه فلسفه فقه است، نگرشی کل‌نگر و مبتنی بر دیدگاه حداکثری از دین است. فقه حکومتی به‌مثابه یک روش و رویکرد در مقابل فقه فردمحور به‌شمار می‌رود و وصفی عام و حاکم بر تمام ابواب فقه است؛ بدین معنا که فقیه در مقام استنباط احکام شرعی، اجرای احکام در بستر نظام حکومت اسلامی را به‌عنوان نهاد اداره جامعه مدنظر قرار می‌دهد. در این نگاه، فقیه در مقام استنباط احکام شرعی، حکومت، اداره جامعه، و مصالح و مفاسد جامعه را لحاظ می‌کند و اجرای احکام در بستر نظام حکومتی اسلامی را به‌عنوان نهاد اداره جامعه مدنظر قرار می‌دهد. همچنین، این فقه نشان‌دهنده نقش فعال حاکمیت اسلامی در برخورد با همه اعضا، اجتماع، سیاسی، نظامی، و فرهنگی است (ذوالفقاری و سیدیان، ۱۳۹۱).

از این جهت فقه حکومتی را می‌توان دانشی نامید که معارف مربوط به نظام‌های اجتماعی یا آموزه‌های موردنیاز برای اداره جامعه را از منابع و مستندات دینی استخراج می‌کند. لذا، از فقه حکومتی گاه به‌عنوان فقه نظام‌ها یا فقه‌الاداره یاد می‌شود (پرور، ۱۳۹۰).

با تأملی دقیق‌تر، می‌توان دریافت

که فارغ از مباحث فقه فردی، در فقه حکومتی نیز ملاحظات برای معامله و ترویج بیت‌کوین ذکر شده است. عده‌ای از کارشناسان با بیان این نکته مقدماتی که مالک بیت‌کوین‌های موجود شفاف و مشخص نیست و حتی ممکن است ۹۰ درصد کل بیت‌کوین‌های استخراج‌شده مال یک سازمان یا یک فرد خاص باشد که با آدرس‌های مختلف کیف پول برای خود درست کرده است، بنا بر قاعده نفی سبیل چنین نتیجه گرفته‌اند که پس ممکن است تقویت بیش از حد این نوع پول به سرازیر شدن بخش مهمی از ثروت جامعه اسلامی به آن سازمان یا دولت صاحب آن بیت‌کوین‌ها انجامیده و لذا مسلمانان از

چنانچه سیاست‌گذار پولی با عدم رعایت مصلحت جامعه اسلامی موجب کاهش ارزش ثروت و تضییع حقوق عامه گردد، مطابق قاعده اتلاف، ضامن است. بنابراین، به استناد ادله‌ای مانند قاعده لاضرر، قاعده احترام، قاعده اتلاف، و قاعده مصلحت که همگی ناهی سیاست‌های غلط پولی و تغییر ضروری در حجم پول هستند، مقتضی است قواعد انضباط‌بخشی از طرف حاکمیت برای کنترل رمزارزها در اقتصاد واقعی ترتیب داده شود.

نظر اقتصادی آسیب جدی ببینند. بنابراین، به جهت نبود شفافیت از این ناحیه، نباید مسلمانان در جهت تقویت این نوع پول بین‌المللی اقدام کنند و جواز ورود به معامله با این نوع پول دیجیتال به‌طوری که اقتصاد کشور اسلامی به آن وابسته گردد محل اشکال است؛ مگر آنکه به‌نحوی اقدام شود که نبض تجارت با بیت‌کوین در دست مسلمانان قرار گیرد (ترابی، ۱۳۹۷).

یکی دیگر از چالش‌های پذیرش رمزارزها به ورود این ارزها به دنیای حقیقی برمی‌گردد. در این معنا، تغییر حجم پول با تزریق رمزارزها به نظام پولی کشورها و عدم کنترل روی این ارزها چالشی در پذیرش مشروعیت کاربرد این ارزهاست.

از آنجاکه ورود بی‌رویه پول مجازی بدون نظارت حاکمیت‌ها ممکن است موجب تضییع حقوق آحاد جامعه و ثروت‌های ملی شود، به استناد قاعده فقهی لاضرر می‌توان تولید و جریان این پول‌ها را در اقتصاد واقعی مورد خدشه قرار داد. همچنین بر اساس قاعده احترام و حرمت تضییع اموال مسلمین، ورود بدون نظارت این پول‌ها در اقتصاد واقعی موجب تغییر ضروری در حجم پول و ثروت‌های اقتصاد واقعی است.

در این میان، چنانچه سیاست‌گذار پولی با عدم رعایت مصلحت جامعه اسلامی موجب کاهش ارزش ثروت و تضییع حقوق عامه گردد، مطابق قاعده اتلاف، ضامن است. بنابراین، به استناد ادله‌ای مانند قاعده لاضرر، قاعده احترام، قاعده اتلاف، و قاعده مصلحت که همگی ناهی سیاست‌های غلط پولی و تغییر ضروری در حجم پول هستند، مقتضی است قواعد انضباط‌بخشی از طرف حاکمیت برای کنترل رمزارزها در اقتصاد واقعی ترتیب داده شود.

مورد دیگر در باب ابعاد فقه حکومتی استخراج و استفاده از بیت‌کوین و سایر رمزارزها به مباحثی همچون پول‌شویی، فرار مالیاتی، جرایم امنیتی و... برمی‌گردد. با توجه به خلأ وجود حاکمیت قانونی خاص بر قلمرو بیت‌کوین، این احتمال می‌رود که افراد سوءاستفاده‌کننده با استفاده از این نوع رمزارزها به پول‌شویی، فرار مالیاتی، و سایر جرایم امنیتی اقدام کنند و زمینه ضرررسانی به جامعه اسلامی را موجب شوند. ریشه اصلی این موضوع در عدم امکان تطابق مشخصات کاربری مالکان این ارزها با هویت حقیقی آن‌هاست. در واقع، صاحبان این وجوه نه بی‌نام که گمنام‌اند و از این رو زمینه ارتکاب چنین تخلفات و جرایمی برای آن‌ها ساده‌تر است (همان، ۱۳۹۷). از این رو، نیاز است حاکمیت اسلامی نسبت به این نوع ارزها از حیث مسئولیت اجتماعی و حاکمیتی حساس باشد.

ه- اکل مال به باطل

منظور از اکل مال به باطل تملک و

تصرف اموال دیگران به ناحق است. روشن شد که «باطل» محدود و منحصر به موارد خاص نیست، بلکه مفهوم وسیع و عامی دارد و هرگونه تجاوز به حقوق و تصرف در اموال دیگران، اموال عمومی و انفال و حتی تصرفات ناروا و غیرمشروع در اموال خویش و نیز کارهایی از قبیل ربا، رشوه، قمار، ظلم و ستم، غصب، و... را دربر می‌گیرد.

با نگاهی به متون فقهی، درمی‌یابیم که در برخی معاملات از باب اکل مال به باطل، حکم به حرمت و بطلان معامله شده است. برخی از این موارد عبارت است از مواردی که موضوع معامله مالیت ندارد؛ مواردی که موضوع معامله منفعت حلال ندارد؛ مواردی که معامله موجب تضییع حقوق دیگران می‌شود؛ مواردی که معامله با ضرر و زیان فاحش همراه است؛ مواردی که معامله با فریب همراه است؛ موارد فساد و فحشا؛ موارد لغو و لهو؛ مواردی که مال از راه تضعیف نظام اسلامی به دست می‌آید و... (اسماعیلی، ۱۳۷۳). با این تعاریف، عده‌ای از منتقدان استخراج و معامله بیت‌کوین را مصداق اکل مال به باطل دانسته‌اند.

در پاسخ، کارشناسان اذعان می‌کنند که اولاً در بیت‌کوین، اکتسابی به‌ازای عملیات حسابداری به‌دست می‌آید، پس اکل مال به باطل در بیت‌کوین جریان ندارد. همچنین، اگر مالیت بیت‌کوین را اثبات شده بدانیم، پس خرید و فروش آن هم اکل مال به باطل نخواهد بود و تحت عنوان بیع قرار می‌گیرد (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷). توضیحات مربوط به سایر موارد فوق در بخش‌های قبلی ارائه شده است که از پرداخت مجدد به آن اجتناب می‌شود. اما، یکی دیگر از مسیرهای رخداده اکل مال به باطل از ناحیه تحقق قمار طرح می‌شود (اسماعیلی، ۱۳۷۳). در موضوع مورد بحث، شاید شبهه شود که چون استخراج بیت‌کوین به خاطر رسیدن به جایزه‌ای است که به اولین حل‌کننده معادله ریاضی مربوط به بلوک‌های بیت‌کوین برای ثبت آن در زنجیره بلوکی داده می‌شود، چیزی شبیه به قمار رخ داده و

از این حیث محل ایراد می‌شود. در پاسخ به این شبهه باید گفت در استخراج بیت‌کوین نقش برنامه نرم‌افزاری پررنگ است و پولی که به‌عنوان جایزه در اختیار استخراج‌کننده قرار می‌گیرد، پیش از آن، ملک بالفعل هیچ‌کسی نبوده بلکه هم‌زمان چنین پولی تولید می‌شود. لذا، اینجا به ظاهر استخراج بیت‌کوین داخل در مفهوم قمار نخواهد بود.

در هر صورت، پولی که از طریق برنامه بیت‌کوین به حساب وی واریز می‌شود، به جهت صدق عنوان حیات بر آن ملک شخصی استخراج‌کننده بوده و تصرف در آن جایز است، چون فرض این است که این مال قبلاً صاحبی نداشته تا به صاحبش برگرداند (ترابی، ۱۳۹۷).

۲- جمع‌بندی

آن‌طور که مشخص است، نتیجه‌گیری نهایی و متقن در داشتن یا نداشتن مشروعیت فقهی در خصوص رمزارزهایی همچون بیت‌کوین نیازمند کار اجتهادی و بررسی کامل ابعاد آن از دو زاویه فقه فردی و فقه حکومتی است؛ بررسی‌ای که هنوز به سرانجام نرسیده است و در این مقطع زمانی نمی‌توان نظر قطعی و واحد را صادر کرد. اما، آنچه صرفاً در اینجا می‌توان گفت این حقیقت است که علت اصلی اختلاف در پذیرش مشروعیت رمزارزها بین کارشناسان فقه اقتصادی اسلام، ریشه در ابهاماتی در خصوص پشتوانه نهاد اعتباردهنده رمزارزها و همچنین مسائل امنیتی آن در حفاظت از حقوق آحاد جامعه اسلامی دارد.

از این رو، انتظار آن است که با توسعه کمی و کیفی پژوهش‌ها و بررسی‌های فنی و فقهی، ابهامات موجود رفع شود و رمزارزها بتوانند همسو با سایر ارزهای رایج در اقتصاد کشور، مشروعیت کامل را از حیث استخراج، معامله، و ذخیره‌سازی کسب کنند.

منابع و مآخذ

اسماعیلی، ا. (۱۳۷۳). اکل مال به باطل در بینش فقهی شیخ انصاری. مجله فقه، ۱(۱).
ترابی، م. (۱۳۹۷). بررسی جایگاه پول

دیجیتال بیت‌کوین در نظام پولی و احکام فقهی آن. هفته‌نامه افق حوزه، نشریه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ارگان رسمی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، شناسه ۴۰۵۵۴۸.

خوش‌اخلاق، م. (۱۳۹۷). پول مجازی از دیدگاه فقه حکومتی. پایگاه تخصصی فقه حکومتی و مسائل، شناسه ۱۲۷۲۲.

ذوالفقاری، م.، و سیدیان، س. م. (۱۳۹۱). فقه حکومتی؛ چیستی، چرایی، چگونگی. دوفصلنامه معرفت سیاسی، ۴(۷).

سلیمانی‌پور، م. م.، سلطانی‌نژاد، ح.، و پورمطهر، م. (۱۳۹۶). بررسی فقهی پول مجازی. دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، ۶(۲).

فاضل، م. ج. (۱۳۹۷-). گزارش نشست «بیت‌کوین یا پول‌های مجازی». پایگاه مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم‌السلام. محقق‌نیا، م. ج. (۱۳۹۸). پشتوانه ارزهای مجازی میزان مقبولیت آنهاست. پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۳۰۴۳۹۹.

معصومی‌نیا، غ. ع. (۱۳۹۸). پول‌های مجازی در ترازوی شرع. خبرگزاری ایکن، شناسه ۳۸۳۴۰۲۴.

موسویان، س. ع. (۱۳۹۷). معاملات پول مجازی از نوع غرری است و اشکال شرعی دارد. پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۲۹۳۶۰۱.
نظری، ح. (۱۳۹۷). اشکال شرعی معامله «بیت‌کوین» چیست؟ پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۲۹۳۶۱۳.